

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה ד: הפסקת הסעודה כשקדש היום (1)

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ד: הפסקת הסעודה כשקדש היום (1)

רקע

עסקנו בסוגיה הקודמת בשאלה אם מותר לקבוע סעודה בערב שבת לאחר זמן המנחה. סוגייתנו עוסקת באדם שהתחיל בסעודה בערב שבת, וקדש היום, כיצד עליו לנהוג לגבי סעודת שבת וקידוש. סוגיה זו משמעותית להבנת מהות מצות קידוש.

מקורות

- א. גמ' ק-ק: "דתניא מפסיקין לשבתות דברי רבי יהודה... כאן לאחר תשעה"
- ב. רשב"ם ד"ה ולא כר' יוסי, ה"ג רבה בר בר חנה איקלע לבי ריש גלותא תוס' ד"ה מכלל, מפסיקין, רבי, אין, אלא רי"ף יט-יט: "ובערבי שבתות... עושה בקדוש ליתא" ר"ן ד"ה ובערבי, אין, ואח"כ [רא"ש סי' ב ד"ה גמ']
- ג. תוס' ד"ה שאין רא"ש סי' ג
- ד. רמב"ם הל' שבת פכ"ט הי"ב
- ה. שו"ע סי' רעא סע' ד, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

מפסיקין לשבתות דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: אין מפסיקין... אמר רב יהודה אמר שמואל: אין הלכה לא כר' יהודה ולא כר' יוסי, אלא פורס מפה ומקדש. [גמ' ק-ק]

נחלקו התנאים בדין היושב בסעודה בערב שבת וקדש עליו היום [=שקעה החמה ונכנסה שבת]. לדעת רבי יהודה חובה להפסיק את הסעודה, לקדש ולהתחיל סעודה חדשה לכבוד שבת. לדעת רבי יוסי אינו חייב להפסיק את סעודתו, אלא מסיימה כרצונו ומקדש לאחר הסעודה. שמואל סובר שאין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי, אלא פורס מפה ומקדש.

שלוש השיטות הללו צריכות תלמוד. על רבי יוסי קשה, מדוע הוא מתיר להמשיך את הסעודה, הרי אסור לאכול לפני קידוש, ומאי שנא הכא שמותר לסעוד סעודתו ולקדש לאחריה? על רבי יהודה קשה, מדוע הוא מצריך לעקור את השולחן ולברך ברכת המזון, די שיפסיק סעודתו, יקדש וימשיך בסעודה לאחר קידוש, האם השוכח נטילת לולב ונוטלו על שולחנו, צריך לברך ברכת המזון, ומאי שנא מצות עשה של קידוש ממצות עשה של נטילת לולב? על שמואל קשה, מדוע פורס מפה ומקדש, די לו שיקדש ואין צורך לפרוס מפה?

כדי לענות על השאלות הללו יש לשאול שאלה נוספת - אף ההלכה שאסור לאכול לפני קידוש צריכה תלמוד, מדוע אסור לטעום לפני קידוש? כידוע, אסור לאדם לסעוד לפני שמקיים מצוה מהתורה, שמא ימשך אחר סעודתו וישכח לקיים את המצוה, אבל טעימה בעלמא מותרת. איסור טעימה מצאנו רק לפני תפילת שחרית מפאת ההלכה הייחודית 'ואותי השלכת אחרי גויך - אחרי גאיך' [ברכות י:]. מדוע אפוא אסורה טעימה לפני קידוש? וניתן אף להגדיל את השאלה - מותר לשתות מים לפני תפילת שחרית, ואילו בקידוש אף זה אסור.

הגרי"ד סולוביצ'יק [שעורים לזכר אבא מרי, ח"ב, שיעור בענין קידוש והבדלה, עמ' קכ-קכג] עונה על שאלות אלו על פי הבנת יסוד מצות קידוש. הגרי"ד מבאר שאנו עושים בכל שבת ושבת שני קידושים ושתי הבדלות. אנו מקדשים בתפילה ומקדשים על הכוס, אנו מבדילים בתפילה ומבדילים על הכוס. הכפילות הזאת אינה כפילות גרידא, אלא נובעת מהביטוי הכפול של קדושת השבת. קדושת השבת מורכבת משני יסודות: א. איסור מלאכה - "שמור את יום השבת לקדשו". ב. מצות כיבוד שבת ועינוגה - "וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד"¹. מסביר הגרי"ד שחכמים תיקנו קידוש והבדלה בתפילה כדי לקדש את השבת כיום מנוחה, ותיקנו קידוש והבדלה על הכוס כדי לקדש את השבת כיום מכובד ומעונג. לפיכך איסור מלאכה קשור לקידוש בתפילה, ומצות עונג שבת קשורה לקידוש על הכוס².

קידוש והבדלה בתפילה מגדירים את יום השבת כיום מנוחה, ולכן אסור לעשות מלאכה משעה שמקדשים את היום בתפילה, אף טרם השקיעה³, ומותר לעשות מלאכה רק לאחר אמירת הבדלה בתפילה⁴. קידוש והבדלה על הכוס מגדירים את השבת כיום מכובד ומעונג, ולכן אסור לאכול לפני קידוש ולפני הבדלה⁵. אסור לאכול לפני קידוש על הכוס מפני שאכילה ללא קידוש היא אכילה של חול, ואסור לאכול בשבת אכילה של חול. אסור לאכול לפני הבדלה על הכוס מחמת החובה להבדיל בין אכילה של קודש לאכילה של חול⁶.

¹ עיין בפתיחתו של הרמב"ם [הל' שבת פ"ל ה"א] את הפרק העוסק במצוות כבוד שבת ועונג שבת: "ארבעה דברים נאמרו בשבת שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים והן מפורשין על ידי הנביאים, שבתורה - זכור ושמור, ושנתפרשו על ידי הנביאים - כבוד ועונג". הרמב"ם עסק בהרחבה במצוות "זכור ושמור", ומדוע הוא חוזר עליהן שנית? אלא כנראה שהרמב"ם רוצה לחבר את המצוות הללו כדי להדגיש שקיום קדושת השבת הוא על ידי שני המרכיבים הללו כאחד.

² יסוד זה מסביר הלכות רבות ובדיני קידוש והבדלה, עיין עמ' 130, 159, 164, 180, 183, 196, 210.

³ כך מפורש בגמ' ברכות [כז:]. הרמב"ם השמיט דין זה, אולי מפני שכתב [הל' שבת פ"ה ה"ט] שחייבים לשבות בסיום התקיעה השישית, שהיא קודמת לקידוש שבתפילה.

⁴ דין זה מבוסס על הגמ' בשבת [קג:]. האומרת שאין צורך בהבדלה על הכוס כדי לעשות מלאכה, ודי באמירת "המבדיל בין קודש לחול". אמנם עיין בטור [סי' רצט] המביא מחלוקת ראשונים אם מבדיל בתפילה ולא אמר את ברכת ההבדלה יכול לעשות מלאכה [עיין לקמן סוגיה מא עמ' 161 דין בין זה].

⁵ כך מפורש בפרקין [קז:].

⁶ לפי הנאמר כאן עולה שהמקבל שבת בתפילה אסור במלאכה ומותר באכילה עד שיקדש היום, וכך מדייק הב"ח [סי' רעא סע' ד ד"ה ואיכא] מהרמב"ם [הל' שבת פכ"ט ה"ה]. הב"ח [שם] עומד על סתירה בדברי הטור, ועל פי תירוץ אסור למקבל שבת בתפילה לאכול עד שיקדש. המגן אברהם [שם סק"ה] פוסק את תירוץ של הב"ח להלכה. ר' יצחק אייזיק חבר [בניין עולם או"ח סי' ז] מערער על פסקם של הב"ח והמגן אברהם, ולדעתו

על פי הבנה זו מבינים אנו את סוגייתנו. כולי עלמא מודים שהמתחיל סעודה בשבת חייב להקדים לה את הקידוש כדי להגדיר את הסעודה כסעודת שבת. נחלקו התנאים בדין סעודה שתחילתה בחול. רבי יוסי סובר שסעודה זו מוגדרת סעודת חול, ואין חובה להטביע בה חותם של סעודת שבת. לפיכך אינו מפסיקה, אלא מסיימה כסעודת חול ומקדש לאחריה. רבי יהודה סובר שאסור לאכול בשבת סעודת חול, לפיכך חייבים להפסיק את הסעודה בעקירת שולחן ובברכת המזון, ולהתחיל לאחר קידוש סעודה חדשה לכבוד שבת. שמואל מסכים עם רבי יהודה שאין לאכול בשבת סעודת חול, אבל לדעתו אין צריך לעקור את הסעודה ולהתחיל סעודה חדשה, אלא די לפרוס מפה ולקדש. פריסת המפה מציינת את סיום סעודת החול, והסרתה לאחר הקידוש מגדירה את האכילה מכאן ואילך כסעודת שבת.⁷

הגמ' מביאה את דברי רבי ירמיה בשם רבי יוחנן, שהלכה כרבי יהודה בערב פסח והלכה כרבי יוסי בערב שבת. מסבירה הגמ', אליבא דרב הונא, שהלכה כרבי יוסי בערב שבת שאין צריך להפסיק סעודתו, והלכה כרבי יהודה בערב פסח שצריך להפסיק סעודתו. שמואל חולק על פסיקה זו, ולדעתו אין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי, אלא פורס מפה ומקדש. נחלקו הראשונים בפסיקת ההלכה בערב פסח. הרשב"ם [ד"ה ולא כר' יוסי], תוס' [ד"ה אין] וראב"ד [בהשגות על בעל המאור יט. אות ג] סוברים שדברי שמואל מתייחסים רק לערב שבת, אבל בערב פסח מפסיק סעודתו בברכת המזון ומתחיל סעודה חדשה לכבוד החג. הרי"ף [המשמיט את דינו של ר' יוחנן], הרמב"ם [הפוסק את הסוגיה רק בהל' שבת פכ"ט הי"ב], בעל המאור [יט.], הרמב"ן [במלחמות יט.], והר"ן [יט. ד"ה ובערבין] חולקים, ולדעתם דינו של רבי יוחנן נאמר רק לגבי מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי, אבל לאחר חידושו של שמואל, שפורס מפה ומקדש, אין צריך להפסיק סעודתו אפילו בערב פסח.

שיטתם של הרי"ף, הרמב"ם, בעל המאור, הרמב"ן והר"ן היא כהבנת הגרי"ד זצ"ל, שדין פורס מפה ומקדש זהה לדין הפסקה ועקירת השולחן, בשניהם יש חיוב להפסיק סעודת חול בשעה שקדש היום, ולהתחיל סעודת שבת על ידי הקדמת הקידוש להמשך הסעודה. המחלוקת בין שמואל לבין רבי יהודה היא אם ניתן להגדיר את הסעודה מכאן ואילך כסעודת שבת, או שחייבים להפסיק את הסעודה ולהתחיל סעודה חדשה. כיוון שפסקנו כשמואל בסעודת שבת, אין סברא לחלק בין סעודת פסח לבין סעודת שבת.

הרשב"ם, תוס' והראב"ד סוברים שדין פורס מפה ומקדש שונה מדין הפסקה ועקירת השולחן. הפסקה ועקירת השולחן מיועדות להתחלת סעודה חדשה לכבוד שבת, ואילו דין פורס מפה ומקדש מטרתו למנוע איסור אכילה לפני קידוש. לפיכך הם פוסקים שבשבת די

מותר לאכול אחר שקיבל שבת. אמנם למעשה הוא כותב שהוא מתיירא להכריע כנגד רבותינו אשר מימיהם אנו שותים, ולכן מתיר לשתות מים בלבד [הוא מביא ראיה לדבריו מהכסף משנה (הל' ברכות פ"ד ה"ח) המתיר לאכול בספק חשיכה, אולם כמדומני שהכסף משנה מפרש שאומר "בואו ונקדש" לפני השקיעה ולא בספק חשיכה].

⁷ הגרש"ז [שלחן ערוך הרב סי' תרעא סע' ט] מסביר אחרת את שיטות האמוראים, שכיוון שניקד מצוותם של קידוש והברלה בתחילת זמנם, דהיינו סמוך לכניסת השבת וסמוך ליציאתה, החמירו בהם חכמים יותר.

לפרוס מפה ולקדש, אך בפסח יש חיוב אכילת סעודת פסח⁸, ולכן חייבים להפסיק את סעודת החול ולהתחיל סעודה חדשה לכבוד החג.

מחלוקת זו בין הראשונים קשורה להבנת שיטת שמואל. הראשונים מתקשים כיצד שמואל מכניס ראשו במחלוקת תנאים. הרשב"ם [ד"ה ולא כר' יוסי] מפרש ששמואל פוסק כרבי יוסי אבל מחמיר לקדש תחילה. הרמב"ן ובעל המאור [שם] סוברים ששמואל פוסק כרבנן⁹. לדעת הרמב"ן ובעל המאור, שמואל מאמץ עקרונית את שיטת רבי יהודה, ולכן אינם יכולים לפרש כרשב"ם ששמואל פוסק כרבי יוסי¹⁰.

המחלוקת בהבנת שיטת שמואל משמעותית להבנת דין פריסת המפה. לפי הסבר הגרי"ד, הסבר התואם את שיטת הראב"ד, הרמב"ן והר"ן, פריסת המפה מקבילה לעקירת השולחן של רבי יהודה, והיא נצרכת רק כשהתחיל בסעודה לפני חשיכה. לפי שיטת הרשב"ם ותוס', שמואל מצריך קידוש בלבד ודין פריסת מפה קיים בכל שבת. הראשונים מביאים ארבעה הסברים מדוע צריך לפרוס מפה על החלות בזמן הקידוש: א. הרשב"ם [ד"ה ה"ג רבה בר בר חנה] מביא את השאלות המסביר שפורסים מפה "כי היכי דתייתא סעודה ליקרא דשבתא" - עדיף להביא את השולחן רק לאחר הקידוש, אבל אם הביאו את השולחן לפני קידוש, וכן בזמננו שהשולחנות כבדים ואין מזיזים אותם ממקומם, מכסים את החלות

⁸ חיוב זה הוא מדין "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים" - סעודת הפסח היא סעודת חירות ולא סעודת חול. הגרי"ד [שעורים לזכר אבא מרי ח"ב עמ' קיז] מסביר שחיוב ארבע כוסות קשור לברכות שהן מצוות היום, ולכן כוס של ברכת המזון חייבת להאמר על ברכת המזון של סעודת פסח.

⁹ בעמ' ב: "תניא... ואם הביא פורס מפה ומקדש". עיין בהע' הבאה השיטות השונות בביאור הברייתא.

¹⁰ מחלוקת זו גורמת למחלוקת בפרשנות הגמ' בעמ' ב. הגמ' אומרת: "רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא אייתו תכא קמיה פרס מפה וקידש. תניא נמי הכי: <ושוין> שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש, ואם הביא פורס מפה ומקדש". הרשב"ם [ד"ה ה"ג רבה בר בר חנה] ותוס' [ד"ה איקלע] מפרשים שהביאו לרבה בר רב הונא את השולחן עם הפת לאחר חשיכה לפני הקידוש, והוא סבר שעדיף להביא את השולחן עם הפת לאחר הקידוש. תניא נמי הכי שראוי להביא את השולחן לאחר הקידוש, ואם הביא קודם לכן - פורס מפה על הפת ומקדש. דינו של רבה בר רב הונא והברייתא נאמרו בכל שבת ואינם קשורים למחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי ולכן עדיף שלא לגרוס "ושוין" [עיין ברשב"ם [ד"ה ושוין] שניתן לגרוס זאת]. הראב"ד [בהשגות על בעה"מ יט: אות א] והר"ן [שם ד"ה תניא] מפרשים שרבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא בערב שבת לפני חשיכה והם ישבו לסעודה, וכשקדש היום הוא פרס מפה וקידש. תניא נמי הכי ושוין רבי יהודה ורבי יוסי, שנחלקו בהפסקה, שאין מתחילין בסעודה אחר חשיכה לפני קידוש, ואם הביאו את השולחן לפני חשיכה פורס מפה ומקדש בשקיעת החמה. בעל המאור [יט:]: מתקשה בכך שתחילת הברייתא ["אין מביאין את השולחן"] עוסקת בתחילת סעודה לאחר חשיכה, וסופה ["ואם הביא"] עוסקת בתחילת סעודה לפני חשיכה, ולא מפרש שכל הברייתא לאחר חשיכה, ולפיכך הוא מפרש כך: אין מתחילים סעודה בערב פסח מתשע שעות ולמעלה אלא מחכים לחשיכה, מקדשים ואוכלים, ואם התחילו באיסור - אין צורך להפסיק לפני חשיכה אלא לאחר חשיכה פורס מפה ומקדש. גם הרמב"ן [במלחמות יט:]: מתקשה בקושי של בעל המאור, ולכן מפרש שכל הברייתא לאחר חשיכה: אין מתחילים סעודה לאחר חשיכה אלא אם קידש תחילה, ואם התחיל באיסור - מפסיק באמצע הסעודה בפריסת מפה וקידוש. לפי פירושם של הראב"ד, בעל המאור והרמב"ן, ברייתא זו היא שיטת רבנן ששמואל פסק כמותה, ולפי פירוש הרשב"ם והתוס' ברייתא זו אינה קשורה לדין הפסקה, וממילא אין מקור תנאי לשיטת שמואל וחובה לפרש שהוא פוסק כרבי יוסי שאין צורך לעקור את סעודת החול, אך מחמיר לקדש לפני שממשיך באכילתו.

במפה ומגלים אותן אחר הקידוש. ב. תוס' ד"ה שאין מפרשים שפורסים מפה זכר למן, שהיה טל מתחתיו וטל מעליו. ג. הרא"ש [סי' ג] מפרש בשם הירושלמי: "שלא יראה הפת בושתו שהוא מוקדם בפסוק ודין הוא שיקדים בברכה, ומקדימין ברכת היין". ד. מהר"ם חלאוה ד"ה רבה בר רב הונא מפרש: "כי היכי דליחזי קובע סעודתו על היין".

לפי ההסברים של התוס', הרא"ש והמהר"ם חלאוה, פריסת מפה על החלות צריכה להעשות בכל קידוש, ואין קשר בין פריסת מפה לבין הגדרת הסעודה כסעודה שבאה לכבוד שבת. לפי הסבר הרשב"ם, פריסת המפה מקבילה להבאת השולחן ואכילת סעודת שבת לאחר הקידוש.

מחלוקת הראשונים בהבנת שיטת שמואל משמעותית לדין נוסף. הרי"ף [י"ט]: פוסק שאם התחיל סעודתו בחול, פורס מפה ומקדש ומברך ברכת המוציא לפני אכילת הפת. בעל המאור מקשה מדוע צריך לברך על הפת, הרי הוא באמצע סעודתו? מסביר הרמב"ן [במלחמות י"ט]: שכיוון שפרס מפה וקידש הרי התחיל סעודה אחרת ואין לך הפסק גדול מזה. לשיטת הרשב"ם, שפריסת המפה אינה מהווה תחילה של סעודה חדשה, יש לדחות את פסק הרי"ף או לפחות להסבירו בדרך אחרת.¹¹

תוס' ד"ה מכלל, ד"ה אין מביאים את שיטת רבינו יחיאל המבין אחרת את דין הפסקה. רבינו יחיאל סובר שהמחלוקת לגבי הפסקה קשורה למחלוקת לגבי התחלת סעודה לאחר שעה תשיעית, ולפיכך נראה שהוא סובר שהחיוב להפסיק הוא כדי שיאכל סעודת שבת בתאבון. רבינו יחיאל סובר שבמקום שמוותר להתחיל פשיטא שאין צריך להפסיק, ורק במקום שאסור להתחיל יש לחדש שחייבים להפסיק.

סיכום

נחלקו התנאים בדין סעודת חול שנכנסה לשבת. רבי יוסי סובר שסעודה זו מוגדרת סעודת חול ואין איסור לאוכלה לפני קידוש, ולכן מסיים סעודתו ומקדש לאחריה. רבי יהודה סובר שאסור לאכול סעודת חול בשבת, ולכן חייב לסיים את סעודתו, לקדש ולהתחיל סעודה חדשה לכבוד שבת. שמואל פוסק שאינו צריך לסיים סעודתו ואינו רשאי להמשיכה, אלא פורס מפה ומקדש.

נחלקו הראשונים בהסבר שיטתו של שמואל: הרי"ף וסיעתו מפרשים ששמואל מסכים עם רבי יהודה שאסור לאכול בשבת סעודת חול, אבל לדעתו פריסת מפה מספיקה כדי להגדיר את הסעודה מכאן ואילך כסעודת שבת. הרשב"ם, תוס' והראב"ד מפרשים ששמואל סובר שאין לאכול לפני קידוש, ולכן מפסיק ומקדש באמצע הסעודה. רבינו יחיאל מבין שהחיוב להפסיק הוא מפני שסעודה זו היא סעודת חול, ואם לא יפסיקנה לא יוכל לאכול סעודת שבת בתאבון.

¹¹ עיין ברא"ש [סי' ב] המבאר את הרי"ף בדרך אחרת. לקמן [סוגיה סג עמ' 253] נשלים את הדיון בשיטת הרי"ף והרא"ש, ונבאר גם את השיטות השונות בפסיקת ההלכה.

הלכה

השו"ע [סי' רע"א סע' ד'] פוסק כשמואל שאם התחיל סעודתו מבעוד יום וקדש היום צריך לפרוס מפה ולקדש. השו"ע פוסק כרי"ף שצריך לחזור ולברך ברכת המוציא לאחר קידוש, והוא מביא יש אומרים שאין צריך לחזור ולברך המוציא. המשנה ברורה [סקי"ח] פוסק שכיוון שספק ברכות להקל, הלכה כיש אומרים.